

#Fake You

Fake news i desinformació

Un projecte dirigit per Simona Levi

Governos, partits polítics, mass media, corporacions, grans fortunes: monopolis de la manipulació informativa i retallades de la llibertat d'expressió

 LLEGIR EN CATALÀ
ASSOCIACIÓ D'EDITORIALS INDEPENDENTS

Raig verd
editorial

Introducció.

Això no pot seguir així

El 25 de febrer del 2019 va tenir lloc a l'Oficina del Parlament Europeu de Barcelona una conferència al més alt nivell. El títol: «Desinformació i eleccions europees». Més que una conferència, era un clon. En contingut i estructura, era idèntica a qualsevol altra conferència, xerrada o esdeveniment institucional sobre desinformació i fake news dels últims tres anys. El ponent estrella era ni més ni menys que el vicepresident del Parlament Europeu i responsable de la política d'informació, premsa i relacions amb els ciutadans, que també és expresident de la Comunitat de Múrcia —sí, la del mur contra els veïns— i eurodiputat del Partit Popular, l'il·lustre senyor Ramón Valcárcel.

Els assistents van poder comprovar, en viu i en directe, com un representant d'un dels partits amb una de les produccions més rellevants de fake news del nostre país exposava, amb bonhomia paternal, llegendes urbanes sobre un enemic extern hipotètic i temible, així com llocs comuns *pop* sobre els mals de la tecnologia —sense dades que corroboressin res de tot això, és clar— fins a arribar a una pràctica i senzilla conclusió, que podria resumir-se en una cosa semblant a això: «Davant del novíssim perill de la

desinformació i de les fake news, i pel vostre propi bé, la solució consisteix en “regular” la llibertat d’expressió; de forma consensuada, per descomptat». ¹

No podem fer res més que agrair a l’il·lustre senyor Valcárcel —i amb ell a tots els «experts» que s’estan lluint amb aquest discurs— la seva conclusió clara i concisa, que ens estalvia l’elaboració de llargues disquisicions per formular la tesi principal d’aquest llibre: en efecte, el fenomen de les fake news s’està utilitzant com a excusa per retallar llibertats i drets fonamentals.

Les fake news no són un fenomen nou. Tampoc ho és el fet que els monopolis històrics de manipulació informativa les facin servir com una excusa per promoure doctrines normatives que retallen la llibertat d’expressió i d’informació, i per criminalitzar l’ús de noves tecnologies, com ara internet, el cas que ens ocupa.

No obstant, també hi ha qui creu en la construcció d’una democràcia en què sigui la ciutadania organitzada qui controli l’actuació dels seus governants, i no a l’inrevés. I, per aconseguir-ho, és imprescindible, entre altres coses, que hi hagi un accés transparent, verificable, complet i fefaent a la informació.

Aquest llibre aspira a convertir-se en una eina de defensa contra la retallada de les nostres llibertats fonamentals i, al mateix temps, en una arma contra les noves formes de manipulació, mentida i falsificació. A les pàgines d’aquest volum s’hi recopilen investigaci-

1 CIDOB Barcelona. (2019, 27 febrer). Desinformació i eleccions europees [Arxiu de vídeo]. Recuperat el 12 juny, 2019, de <<https://www.youtube.com/watch?v=3WOqKZBj6XQ>>. En el vídeo s’han retallat les preguntes que formulem els activistes presents a la sala al final de la conferència; algunes d’elles posaven en evidència la desinformació dels arguments dels ponents. És una llàstima, tot i que, sens dubte, s’ha fet pel nostre propi bé.

ons i s'hi proporcionen dades que desmunten els mites sobre els que cavalca aquesta nova onada de legislacions lliberticides. També s'hi presenta un enfocament normatiu contraposat a les reformes restrictives que se'ns volen imposar, i que encara el problema d'arrel, és a dir, que se centra a atacar el lloc precís en el qual es forgen el discurs mediàtic hegemònic i la propaganda.

En el fons, en tota la seva banalitat aclaparadora, l'enfocament que representa el senyor Valcárcel es veu a si mateix com de «sentit comú» (tremoleu). Es basa en la visió dominant, que assumeix que els partits i els governs, com a autèntics coneixedors de la veritat, han de protegir la ciutadania tant de si mateixa —ja que, en el fons, els ciutadans són com nens que fan mal ús de la seva llibertat d'expressió— com dels seus enemics —que avui són «els russos», i demà, ja veurem.

Però, en realitat, la situació és completament oposada: des de l'origen dels temps, els grans productors i viralitzadors de fake news i de desinformació no han sigut els ciutadans comuns, sinó els governs, les institucions, els partits polítics, els mitjans de comunicació de masses, i les grans fortunes i corporacions —o els seus equivalents en cada època històrica. I ho han sigut per una raó molt senzilla: són els que tenen mitjans per fer-ho.

Si els ciutadans del carrer no tenen una influència rellevant pel que fa a la creació de falses notícies, no ho és per bondat intrínseca o excel·lència moral. Tot processament d'informació que serveixi per sostenir les pròpies creences ens proporciona plaer, amb independència de la seva versemblança. Això es coneix com a «biaix de confirmació» i, de fet, l'evidència

científica demostra que conductes que avui ens semblen autodestructives i irracionals poden haver tingut una dimensió adaptativa en algun moment de la nostra història com a espècie. Però per aconseguir un abast real, massiu, amb la creació de notícies falses, calen determinats mitjans als quals la gent del carrer no hi té accés.

D'altra banda, en absència de mitjans, la llibertat d'expressió i d'accés a la informació ha demostrat ser l'únic instrument viable per destapar les mentides —sistèmiques i sistemàtiques— d'aquests grans productors de rumors.

Per tot això, tal com s'analitzarà al llarg de les pàgines d'aquest volum, el que es necessita per reduir la desinformació és més i millor democràcia, i menys tecnofòbia i criminalització de les llibertats; més rendició de comptes i verificació, i menys impunitat, paternalisme desinformat i monopoli dels mitjans i dels recursos informatius. En definitiva, es necessita *democràcia*, vigilància ciutadana sobre allò que diu i fa el poder.

Des del 2017, el terme fake news ha cobrat una connotació gairebé bèl·lica. La informació fabricada ja no és exclusivament una prerrogativa de governs i mitjans de comunicació de masses, ni una tècnica per acaparar visites web (*clickbait*).

En el context de les actuals «guerres híbrides», organismes com l'East StratCom Task Force del European External Action Service consideren fonamental per a les seves polítiques la producció d'aquest tipus de peces (des)informatives. D'altra banda, despullats de les seves atribucions de «guardians de la veritat» per

la seva pròpia corrupció o per la crisi financera, que ha causat la pèrdua de gran part de la seva (de vegades pretesa) independència, els mitjans de comunicació tradicionals s'han vist abocats a competir amb blogs escrits per qualsevol persona i en els mateixos canals. Es tracta d'una situació de clara pugna pel poder que les potències, ja siguin internes o externes, utilitzen amb finalitats desestabilitzadores i voluntat hegemònica, en una mescla d'ignorància sobre el nou context digital i cobdícia de tota la vida.

Als actors tradicionals de difusió de la informació se li sumen ara, també, les grans corporacions de continguts digitals. L'entorn digital mateix, que ha democratitzat i diluït el monopoli de la informació, ha fomentat alhora el sorgiment de nous actors privats molt poderosos que monopolitzen l'accés a internet —un mitjà que per si sol és neutral—, creant jardins tancats i vies de circulació obligada.

Joshua A. Tucker, Yannis Theocharis, Margaret E. Roberts i Pablo Barberá es pregunten, a «From Liberation to Turmoil: Social Media and Democracy», com pot una mateixa eina —les xarxes socials— simultàniament donar lloc a esperances d'alliberament en règims autoritaris, i ser utilitzada per aquests mateixos règims per a la repressió. Davant d'aquestes contradiccions aparents, es planteja la resposta que els mitjans socials sí que donen veu als actors habitualment exclosos de la discussió política pels mitjans tradicionals, però, tot i que en democratitzen l'accés, després tornen a tancar la informació com a part d'aquesta

mateixa lluita de poder, ja que no són inherentment democràtics.²

Assumint la complexitat d'aquest context, en aquest llibre se sostindrà que no només cal afrontar la situació respectant la llibertat d'expressió i d'informació, sinó que es pot fer de forma satisfactòria gràcies a aquestes. Cal aprofundir en la defensa d'internet i modificar els actuals monopolis d'accés a la informació, canviant a un altre model basat en la redignificació de la professió periodística i en un control ciutadà democràtic, distribuït i obert de les institucions en general i, en aquest cas, de la «producció» de la informació.

Volem ressaltar el fet que, precisament, les noves tecnologies permeten que mecanismes de verificació de primer grau, com les cerques a Google o altres motors, estiguin a l'abast de tothom. També disposem, d'una manera que mai abans havíem tingut a l'abast, de la verificació distribuïda, és a dir, la democratització, si més no parcial, de la comprovació de la «veritat», cosa que fins ara estava en mans d'uns pocs.

Si volem preservar les llibertats bàsiques, no podem acceptar que la solució a les fake news sigui establir un nou «guardià» que decideixi per tots el que és veritat i el que és mentida. Proposem una altra estratègia, la de seguir els diners —*follow the money!*—; si posem el focus en el lucre, es penalitzaran els pagaments i els cobraments per l'emissió i la viralització d'informació sense les degudes garanties de veracitat. El dany que la desinformació pot causar si té un impacte massiu,

2 Tucker, J. A., Roberts, M. E., Barberà, P. i Theocharis, I. (2017). «From Liberation to Turmoil: Social Media and Democracy», *Journal of Democracy*, 28 (4), 46-59. Recuperat de <<https://www.journalofdemocracy.org/article/liberation-turmoil-social-media-and-democracy>>.

i això passa quan s'hi ha invertit i s'espera que generi certs beneficis, ja siguin polítics, econòmics o de qualsevol altre tipus.

En conseqüència, i a la llum del que s'ha exposat fins ara, la direcció en què s'hauria d'avançar per combatre les fake news comportaria, en primer lloc, no permetre que els que són la causa del problema ens segueixin prenent el pèl. Cal crear un marc narratiu i normatiu que desmantelli el negoci de la desinformació; és a dir, que acabi amb la impunitat dels grans fabricants i viralitzadors de notícies falses i desinformació (governos, institucions, partits polítics, mitjans de comunicació de masses, corporacions i grans fortunes).

En segon lloc —o, millor dit, al mateix temps—, tenint en compte que internet permet l'accés distribuït a les eines necessàries, s'hauria d'establir com a objectiu fonamental la transparència —la traçabilitat de les fonts— i la possibilitat que qualsevol persona, de forma oberta i distribuïda, pugui dur a terme la verificació. Aquesta pràctica ja és habitual en múltiples comunitats en línia, en què els usuaris disposen d'eines i de canals per assegurar-se que no es produeixin males pràctiques. El sol fet que existeixin aquests canals ja dissuadeix qui vulgui dur a terme pràctiques poc correctes, amb independència de quantes persones els utilitzin. No hi ha motiu perquè aquests mecanismes no s'implementin també en l'ecosistema informatiu tradicional i en el polític i l'institucional. Tota iniciativa que impliqui la delegació de la lluita contra el fenomen de les notícies falses en unes poques mans, ja sigui mitjançant un ens governamental o una empresa privada, comporta un risc molt real de retallada

de drets fonamentals, sobretot en el context europeu actual de regressió democràtica.

Per arribar a aquestes conclusions, en aquest volum s'analitzaran els diversos àmbits relacionats amb la desinformació i es desmentiran molts dels llocs comuns que s'han establert sobre les fake news.

Al primer capítol s'examinarà de quines formes s'estan definint les nocions de fake news i desinformació en aquest moment. Ja en la definició mateixa que s'està intentant imposar, podem apreciar el gran esforç de governs, institucions, partits i mitjans de comunicació per salvar la pell i preservar els seus interessos. La noció distorsionada de desinformació que es vol presentar al públic determina que, per lluitar-hi, aquests estaments no hagin de modificar en absolut el seu negoci monopolista de tota la vida, sinó que en tinguin prou amb limitar-se a lligar en curt els seus nous competidors: les corporacions de continguts en línia. Així, per perpetuar l'asimetria de poder pròpia de l'època predigital entre els ciutadans i els grans mitjans i emissors d'informació, en tenen prou amb criminalitzar la tecnologia, i així perseguir-ne l'accés democràtic per part de la ciutadania en l'exercici de drets i llibertats. Sens dubte, aprofitar l'oportunitat per fer callar les veus crítiques o bé augmentar el seu control sobre la població és una gran temptació, com demostren diferents exemples actuals a Europa i a la resta del món.³

3 Vegeu, respectivament, Ingram, M. (2018). «Europe tries to fight hate, harassment, and fake news without killing free speech», *Columbia Journalism Review*. Recuperat de <<https://www.cjr.org/innovations/europe-youtube-facebook-free-speech.php>> i Funke, D. (s. d.). «A guide to anti-misinformation actions around the world – Poynter». Recuperat el 12 juny, 2019, de <<https://www.poynter.org/ifcn/anti-misinformation-actions/>>.

Al segon capítol, «Propaganda. Breu història de les fake news, la manipulació informativa i la desinformació», s'efectuarà un recorregut des del Neolític fins a l'actualitat per deixar constància que el tractament com a fenomen nou és, en si mateix, una fake news.

Al tercer capítol ja s'entrarà de ple al cor de la bèstia. Amb el títol «El negoci de la desinformació: els grans productors i viralitzadors de fake news i desinformació», s'han recopilat exemples de les enormes inversions de partits polítics i governs en la indústria de la desinformació massiva. També es veurà com funcionen les fàbriques de bots nacionals, i per què no cal fantasiar amb la llunyana Rússia per entendre com n'és d'habitual el seu ús per part de la classe política autòctona. A tots aquests actors els anomenem «grans productors» de desinformació, sense cap mena de cortesia, perquè estem parlant d'una veritable indústria.

Al següent capítol s'examinaran les valuosíssimes eines i experiències existents relacionades amb la verificació de la informació; aquest examen es realitzarà sense cap mena d'ingenuïtat, ja que, com es veurà, la verificació, en aquest estadi de la democràcia, no és una pràctica majoritària entre la població. Mil·lennis de dependència informativa només es poden contrarestar amb un llarg període d'implementació i de normalització d'aquest tipus de mecanismes.

La verificació de la veracitat informativa ja no és un monopoli de la professió periodística: des de la revisió per parells (*peer review*) de l'àmbit científic, fins a la moderació de comunitats d'internet com Reddit, proliferen iniciatives que descentralitzen aquesta activitat. Tenint en compte el creixent desistiment en aquest

àmbit per part dels grans mitjans tradicionals, sens dubte cal ampliar la combinació de models professionals i estructures distribuïdes de moderació i verificació.

A continuació, s'efectuarà un breu recorregut pel marc legal de notícies falses i desinformació, i s'analitzarà fins a quin punt és adequat (espòiler: no ho és) per lluitar-hi de forma efectiva sense perjudici de drets fonamentals, com ara el dret a la llibertat d'expressió i a l'accés a la informació. En gairebé tots els primers esbossos de legislació al respecte, s'hi poden trobar models paternalistes i que obren la porta a formes complexes de censura. Enfront d'aquests, poden contraposar-s'hi un altre tipus de propostes i recomanacions més democràtiques i efectives. Aquestes són les que haurien de defensar-se en tots els fòrums i parlaments per canviar la narrativa i aconseguir, així, que la batalla contra la desinformació passi per la fi dels monopolis de la mentida i per l'empoderament de la ciutadania de forma distribuïda al voltant del seu dret d'accés a la informació i a l'exercici adult de la llibertat d'expressió.

Aquestes propostes i recomanacions per fer front a les fake news i a la desinformació són les que es presentaran de forma més extensa i detallada en el capítol final de llibre. Entre aquestes, cal destacar la responsabilització i la punibilitat dels grans «productors» de notícies falses —governos, institucions, partits polítics, mitjans de comunicació, corporacions i empreses o persones les activitats de les quals impacten sobre més d'un 10 % de la població—, per aconseguir que la viralització de la desinformació deixi de ser un negoci viable. O l'ampliació de les capacitats de vigilància i

verificació de la ciutadania per mitjà de protocols de traçabilitat i accés transparent a la forma en què s'elabora cada informació. O el deure de verificació —amb penalitzacions en cas que aquesta no es porti a terme— per als «grans productors» que difonen informació —de forma analògica o digital— i que ofereixen serveis de comunicacions quan la difusió d'aquesta informació es produeix per part d'institucions o arran d'un pagament o un cobrament. O, finalment, la reforma de la llei de transparència perquè les entitats inscrites en el Registre de Partits Polítics —a més dels partits, fundacions i entitats vinculades o dependents d'aquests— estiguin obligades a publicar les despeses detallades en matèria de comunicacions tant en línia com fora de línia.

Potser aquestes propostes i recomanacions poden resultar ofensives, inaudites o ambdues coses per a alguns d'aquests il·lustres «informadors influents», però tenim les esques cobertes: s'alineen amb la «Declaració conjunta sobre llibertat d'expressió i “notícies falses”, desinformació i propaganda»⁴ del Relator Especial de les Nacions Unides (ONU) per a la Llibertat d'Opinió i d'Expressió, la Representant per a la Llibertat dels Mitjans de Comunicació de l'Organització per a la Seguretat i la Cooperació a Europa (OSCE), el Relator Especial de l'OEA per a la Llibertat d'Expressió i la Relatora Especial sobre Llibertat d'Expressió i Accés a la Informació de la Comissió Africana de Drets Humans i dels Pobles (CADHP).

4 ONU, OSCE, OEA i CADHP (2017). «Declaració conjunta sobre llibertat d'expressió i “notícies falses”, desinformació i propaganda». Recuperat de <https://www.law-democracy.org/live/wp-content/uploads/2018/11/mandates.decl_2017.Spa_.pdf>.

Així que, amb aquests pocs —però prestigiosos— suports comença el recorregut d'aquest llibre, amb el desig que esdevingui una eina quotidiana per fer front als rumors de la propaganda institucional sobre l'esdevenir del moment en què vivim, l'era digital.

Som-hi.

Biaixos en la definició de «fake news» i desinformació

«Fake news», o notícies falses, és un concepte que ha tornat a emergir en els últims anys davant la massiva viralització de peces informatives de contingut fals o enganyós. Hi ha una discussió oberta al voltant de la idoneïtat del terme per definir el fenomen. Algunes veus consideren que «fake news» no és un terme útil per definir-lo, principalment per dos motius: en primer lloc, perquè el consideren un concepte inadequat o insuficient, ja que no captura tota la complexitat de les formes de manipulació informativa, que inclou informació no pròpiament «falsa»;⁵ en segon lloc, perquè, actualment, el terme pot induir a la confusió, ja que poderosos actors s'han apropiat d'ell per deslegitimar informacions veraces però incòmodes, i atacar mitjans rigorosos només pel fet de ser crítics. Per aquesta raó, en certs àmbits es rebutja usar el terme «fake news» i es prefereix utilitzar el terme «desinformació».

Com veurem, és certament un problema de desinformació. La desinformació no comprèn només la informació falsa, sinó que també inclou l'elaboració d'informació manipulada que es combina amb fets o pràctiques que van molt més enllà de qualsevol cosa que s'assembli a una notícia, com ara comptes

5 Nielsen, R. K. i Graves, L. (2017). «“News You Don't Believe”: Audience Perspectives on Fake News». Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism. Recuperat el 13 de juny, 2019, de < <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/our-research/news-you-dont-believe-audience-perspectives-fake-news>>.

automàtics (bots), vídeos manipulats o publicitat encoberta i dirigida.

En aquest llibre es faran servir els dos termes, «fake news» i «desinformació». Des d'una perspectiva tecnopolítica —el context de coneixement i formes de lluita en què s'emmarca la present obra— i de modificació de la narrativa predominant, no hi ha cap raó, almenys de moment, per renunciar a la primera forma, que pràcticament s'ha convertit en un *meme* que ha calat en la cultura pop actual i que ens permet, amb tan sols dues paraules, connectar i deixar clar de què estem parlant. Per altra banda, «desinformació» és un terme més rigorós i per aquesta raó, igualment útil.

Dit això, l'ús d'una terminologia excessivament acadèmica en àmbits i públics que no són acadèmics afavoreix els interessos dels monopolis informatius, que es comporten com si la falsedat no tingués res a veure amb ells, quan en realitat la seva deixadesa de funcions és sistemàtica en quant a la seva responsabilitat de preservar la veracitat de la informació que s'emet.

Per tot això, la pell fina que es mostra en alguns àmbits respecte a l'ús del terme «fake news» no és més que un esforç inútil per defensar la respectabilitat de qui l'ha perduda a causa dels seus propis actes, i no sembla necessària més enllà de la correcció semàntica quan es vulgui quedar bé en algun berenar d'erudits.

LA DEFINICIÓ DE «DESINFORMACIÓ» COM A MANIOBRA DE DISTRACCIÓ

L'Oxford English Dictionary remunta l'ús del terme «desinformació» al 1605, definint-lo com «informació incorrecta o enganyosa». Més recentment s'ha aprofundit en els diversos aspectes, orígens i raons de la desinformació, proposant distincions segmentades.

La Universitat Johns Hopkins és la creadora d'un text de referència sobre la definició de fake news i desinformació: la guia «Evaluating Information»⁶. Es tracta d'un document rigorós i adequat per al món acadèmic que té l'objectiu d'avaluar la veracitat de la informació. Aquesta guia defineix la «mala informació» (*misinformation*) com «informació errònia o incorrecta» i sosté que, davant de la «desinformació», és «neutra en intencionalitat» i que, per tant, no és deliberada, sinó «simplement incorrecta o equivocada». Les intencions d'aquesta guia són merament científiques, tot i que sovint s'ha utilitzat per justificar opcions de caire clarament polític sota la pretesa «neutralitat científica».

Per la seva banda, Hunt Allcott i Matthew Gentzkow, a «Social Media and Fake News in the 2016 Election»,⁷ estableixen una distinció entre notícies falses (*fake news*) i altres formes de desinformació, com ara errors en la cobertura, rumors que no s'originen en cap article en particular, teories de la conspiració —que es fabriquen com notícies però no són notícies en si i, per definició, qui les emet se les creu—, mala interpretació

6 Vegeu <<https://guides.library.jhu.edu/evaluate>>.

7 Allcott, H. i Gentzkow, M. (2017). «Social Media and Fake News in the 2016 Election», *Journal of Economic Perspectives*, 31(2), 211-236. Recuperat el 13 de juny, 2019, de <<https://doi.org/10.1257/jep.31.2.211>>.

de la sàtira que no està basada en fets —per exemple, llegir *El Mundo Today* com si fos un mitjà informatiu—, declaracions de polítics i informacions esbiaixades però no falses.

A «Noticias falsas. Es complicado»,⁸ Claire Wardle categoritza set tipus d'«errors informatius» [*misinformation*], és a dir, de difusió involuntària d'informació falsa, i de «desinformació», entesa com la creació i difusió deliberada d'informació que se sap que és falsa. Wardle situa aquestes set categories en una escala que pretén mesurar amb flexibilitat la intenció d'enganyar:

- Contingut enganyós: ús enganyós o manipulador de la informació.

- Contingut impostor: quan se suplanten fonts genuïnes.

- Contingut fabricat: contingut nou que és predominantment fals i s'ha dissenyat per enganyar i perjudicar.

- Connexió falsa: quan els titulars, imatges o llegendes no confirmen el contingut.

- Context fals: quan es difon informació genuïna amb informació de context falsa.

- Contingut manipulat: quan s'utilitzen informació o imatges genuïnes per enganyar.

- Sàtira o paròdia: pot convertir-se en error informatiu quan el públic la interpreta de forma literal.⁹

⁸ Wardle, C. (17 de març de 2017). «Noticias falsas. Es complicado». Recuperat el 13 de juny, 2019, de <https://es.firstdraftnews.org/2017/03/14/noticias-falsas-es-complicado/?_ga=2.244962887.317551360.1538042375-2001134602.1537263081>.

⁹ Incloure la sàtira i la paròdia en aquest llistat, ni que sigui per «exculpar-les», és desafortunat i perillós. A més, és evident, si algú entén la sàtira i la paròdia de manera literal, és el seu problema. Visca la sàtira i visca la paròdia!

Posteriorment, en un informe elaborat pel Consell d'Europa,¹⁰ la mateixa Claire Wardle i Hossein Derakhshan introdueixen un nou marc conceptual per examinar el desordre que es produeix en l'actual ecosistema de la informació. Estableixen tres tipus diferents d'informació basats en el contingut i en el dany: l'«error informatiu», quan no hi ha intencionalitat, encara que es relaciona amb l'absència de dany, una perspectiva amb la qual no és difícil estar en desacord; la «desinformació», quan es comparteix informació manipulada amb benefici propi per causar dany intencionadament; i la «mala informació», quan la informació genuïna es comparteix per fer mal, sovint per publicar o fer pública informació creada per ser privada. Així, també argumenten que els «elements» del desordre informatiu (l'agent, els missatges i els intèrprets) s'han d'examinar per separat, igual que les tres «fases» diferents del desordre de la informació (la creació, la producció i la distribució).

Moltes de les diferents definicions sobre aquests conceptes comparteixen, d'una manera o altra, el criteri que perquè es pugui parlar de desinformació, ha d'existir la intencionalitat de provocar un dany o treure un rèdit polític o econòmic. Però també hi ha els que critiquen aquest enfocament, perquè creuen que la idea de «treure benefici» (o rèdit) és difícil de concretar o de definir, i que «prendre mesures per a restringir una activitat que no és il·legal, sobre la base de la intenció més que sobre l'impacte, és clarament

10 Wardle, C. i Derakhshan, H. (2017). *Information Disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making*. Recuperat el 13 de juny, 2019, de <<https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research/168076277c>>.

perillós».¹¹ Aquesta crítica és encertada i s'ha tingut molt en compte en aquest llibre: com es detallarà en el capítol de recomanacions, els casos de mala praxi sistemàtica i sistèmica «no intencionada» han de tenir un tractament correctiu del mateix tipus que les notícies intencionadament falses, ja que tenen un impacte similar o superior.

Quan s'afavoreixen els arguments de les institucions que diuen ocupar-se del problema de les fake news en l'actualitat, i que comparteixen el curiós i insistent consens de voler distingir entre «error informatiu» o «mala informació» i «desinformació», s'està caient en un parany narratiu. En realitat, es tracta d'un biaix en favor d'interessos particulars i monopolistes de l'estatu quo vigent, que s'anteposa a una genuïna recerca de solucions i —encara més greu— als drets i llibertats fonamentals d'expressió i d'accés a la informació. Aquesta separació fictícia no es correspon amb cap dada empírica, sinó tot el contrari: és en si mateixa una fake news.

SONA INFAL·LIBLE: L'INFORME DEL GRUP D'EXPERTS D'ALT NIVELL

Existeix un informe que es considera de referència a Europa: l'Informe del Grup d'Experts d'Alt Nivell sobre notícies falses i desinformació en línia, del març de 2018, promogut per la Comissió Europea amb l'«opi-

11 Access Now, Civil Liberties Union for Europe i European Digital Rights. (2018). «Informing the “disinformation” debate». Recuperat el 13 de juny, 2019, de <https://edri.org/files/online_disinformation.pdf>.

nió» de representants i experts dels 28 països de la UE.¹² Tot i l'aparença d'infal·libilitat del seu pompós nom, es tracta d'un document molt problemàtic ja des del seu plantejament inicial, fins i tot des del mateix títol, en el qual trobem la referència tecnològica («en línia», *online*) com un a priori, tot i que, com ja s'ha avançat, ni la desinformació sorgeix amb internet, ni la tecnofòbia ens alliberarà d'ella; més aviat al contrari.

En aquest informe es reproduïx clarament i intencionadament un biaix que exclou del problema als productors històrics —*offline*— de fake news: els ja esmentats governs, institucions, partits polítics, corporacions, mitjans de comunicació..., que a més són, com veurem, els grans inversors en el negoci de la viralitat. A tall d'anècdota, la matriu monopolista i paternalista de l'informe resulta encara més evident quan, en la seva presentació, es fa una valoració positiva de la recent i lliberticida directiva europea del copyright —la «Directiva sobre els drets d'autor i drets afins en el mercat únic digital»—, com si el copyright tingués cap relació amb qualsevol garantia de veracitat. De fet, si hi ha alguna relació entre aquests dos fets no és precisament en el sentit que sembla defensar l'informe, sinó en que la indústria del periodisme no paga drets d'autor als periodistes gràcies a lleis abusives que permeten que aquests els perdin, i agreuja la precarietat dels professionals, obligats a treballar sense temps per complir amb els estàndards deontològics i de verificació més bàsics.

12 Unió Europea (2018a): Comissió Europea. *A multi-dimensional approach to disinformation. Report of the independent High Level Group on fake news and online disinformation*. doi:10.2759/739290.

També es deixa de banda el problema, que ja s'ha comentat, de la informació «no intencionadament errònia». Encara que a primera vista aquest pot semblar un criteri garantista respecte als drets fonamentals, en realitat es produeix principalment com a conseqüència de la preponderància dels grups de pressió dels mitjans de comunicació en els espais de decisió al voltant de la qüestió de les fake news. I la veritat és que se'ls pot felicitar, perquè estan aconseguint el seu objectiu: ser exclosos del problema tot i ser-ne part important. A Espanya, almenys, el deure de verificar les informacions està quedant cada vegada més —i d'una forma cada vegada més desinhibida— a mercè dels interessos de grups financers o polítics als que els mateixos mitjans de comunicació pertanyen.

Aquests biaixos es fan encara més evidents si s'observa la desequilibrada composició del grup d'experts escollits per la Comissió Europea. Tant és així que el Sounding Board, el subgrup que integrava majoritàriament representants de la societat civil i del món acadèmic i verificadors de dades, va emetre un vot particular en què emfasitzava el seu desacord en relació amb el codi de bones pràctiques que s'havia elaborat perquè, entre altres coses, no incloïa la possibilitat d'avaluar el seu compliment per terceres parts, el que provocava una clara manca de transparència.¹³

La Comissió Europea va formar aquest grup de 39 «experts» (vegeu la figura 1) a partir de més de tres-centes candidatures i en va excloure, sense cap

13 Sounding Board. (2018). *The Sounding Board's Unanimous Final Opinion on the So-called Code of Practice*. Recuperat el 13 de juny, 2019, de <<https://www.ebu.ch/files/live/sites/ebu/files/News/2018/09/Opinion%20of%20the%20Sounding%20Board.pdf>>.

explicació, figures com el relator de l'ONU sobre llibertat d'expressió, David Kaye. A més, el comitè el dirigeix Madeleine de Cock Buning, especialista en... propietat intel·lectual en els mitjans de comunicació. No seria molt esbojarrat pensar que l'objectiu de la majoria dels membres d'aquest grup és no perdre el mas, més que no pas una desinteressada i sincera preocupació per la millora de la democràcia. Malgrat tot això, qualsevol que assisteixi a una conferència, institucional o no, sobre el tema de les fake news comprovarà amb sorpresa que el treball d'aquest comitè d'«Experts d'Alt Nivell» (sic) es considera la referència absoluta de partida. Sens dubte, urgeix la creació d'un grup d'«Experts d'Alt Nivell en No Deixar-se Prendre el Pèl per les Institucions».

Figura 1.

Composició del grup d'Experts d'Alt Nivell sobre notícies falses i desinformació en línia

NOM	CÀRREC/ORGANISME/COMPANYIA
Raag, Ilmar	Executiu de mitjans
Bechmann, Anja	Universitat d'Aarhus
Nielsen, Rasmus	Reuters Institute for the Study of Journalism (Universitat d'Oxford)
Markovski, Veni	Expert en internet
Jiménez Cruz, Clara	Maldita.es/El Objetivo, de la Sexta
Frau-Meigs, Divina	Universitat Sorbona Nova
Pollicino, Oreste	Universitat Bocconi
Vaisbrode, Neringa	Assessor de comunicació
Rozukalne, Anda	Universitat Rīga Stradiņš
Bargaonu, Alina	Universitat de Bucarest
Turk, Ziga	Universitat de Liubiana
Curran, Noel	Unió Europea de Radiodifusió
Gniffke, Kai	ARD
Schwetje, Sonja	Grup RTL
Nieri, Gina	Mediaset
Stjarne, Hanna	Sveriges Television
Polák, Juraj	RTVS
Whitehead, Sarah	Sky News
Goyens, Monique	Organització Europea del Consumidor
Steenfadt, Olaf	Reporters Sense Fronteres
Sundermann, Marc	Bertelsmann & Co
Von Reppert-Bismarck, Juliane	Lie Detectors
Mantzaris, Alexios	International Fact-Checking Network (Institut Poynter)

Salo, Mikko	Faktabaari
Dzsinich, Gergely	Cybersecurity and cybercrime Advisors Network
Riotta, Gianni	Periodista
Niklewicz, Konrad	Civic Institute
Wardle, Claire	First draft
Dimitrov, Dimitar	Wikimedia
MacDonald, Raegan	Mozilla Firefox
<i>Lundblad, Nicklas</i>	<i>Google</i>
<i>Turner, Stephen</i>	<i>Twitter</i>
<i>Allan, Richard</i>	<i>Facebook</i>
Gutiérrez, Ricardo	Federació Europea de Periodistes
Leclercq, Christophe	EurActiv
Lemarchand, Grégoire	Agence France-Presse
Rae, Stephen	Independent News and Media
Fubini, Federico	Periodista
Wijk, Wout van	News Media Europe

Composició del comitè d'Experts d'Alt Nivell creat per la Comissió Europea. Els noms vinculats de manera directa o indirecta als grans conglomerats de la informació apareixen marcats en negreta, i els vinculats amb la difusió de continguts, en cursiva. En total, representen el 47,37% dels membres del comitè. D'altra banda, els membres amb coneixements avançats sobre el funcionament del que en el títol es defineix com «en línia» tot just representen un 21,05%.

En la mateixa línia de salvar la pell dels grans productors de desinformació que s'ha esmentat abans, a l'informe final del grup d'experts de la Comissió Europea es rebutja el terme «notícies falses» i es proporciona la següent definició de «desinformació»:

Totes les formes d'informació falsa, inexacta o enganyosa dissenyades, presentades i promogudes de manera intencionada per causar danys públics o amb fins de lucre. [...] No cobreix els problemes que sorgeixen de la creació i la difusió en línia de contingut il·legal (especialment difamació, discurs d'incitació a l'odi, incitació a la violència), que estan subjectes a solucions reglamentàries en virtut de les lleis nacionals o de la UE. Tampoc cobreix altres formes de

distorsió deliberada però no enganyosa de fets, com la sàtira i la paròdia.[...]

La mala informació [*misinformation*], definida com informació errònia o inexacta compartida per persones que no la reconeixen com a tal, no és l'objecte d'aquest informe.¹⁴

A l'informe s'estableixen també diverses dimensions del fenomen de la desinformació.

Els problemes de desinformació estan estretament relacionats amb el desenvolupament de mitjans de comunicació digitals. És un problema d'actors —actors polítics estatals o no estatals, actors amb fins de lucre, ciutadans individuals i grups de ciutadans— i de les infraestructures de circulació i amplificació a través dels mitjans de comunicació, plataformes i xarxes, protocols i algorismes subjacents. En un futur proper, implicarà cada vegada més la comunicació a través d'aplicacions de missatgeria privades, bots de xat i sistemes operats per veu, així com a realitat augmentada i realitat virtual i contingut generat o manipulat per intel·ligència artificial. És un problema que s'ha d'entendre en el context més ampli de com es produeix la informació, com es distribueix i com les persones s'involucren amb ella en l'esfera pública.¹⁵

Com es pot veure, hi ha un esforç considerable per es-
peronar el terror al temible perill digital, i per exculpar

14 Unió Europea (2018a): Comissió Europea, *op. cit.*, 5-10. Traducció pròpia.

15 *Ibidem*, 10-11.

els mitjans de comunicació i posar-los al mateix nivell que les persones del carrer pel que fa a responsabilitat en l'ús de la llibertat d'expressió.

L'informe, d'altra banda, presenta algunes mesures cosmètiques que no són perjudicials per si mateixes, com la transparència de les notícies en línia (i les altres?), la promoció de l'alfabetització de mitjans i ciutadans (*media and citizen literacy*), el desenvolupament d'eines per donar poder a usuaris i periodistes, la protecció de la sostenibilitat i diversitat de l'ecosistema de mitjans i, finalment, la promoció de la investigació sobre l'impacte de la desinformació i l'avaluació i seguiment de les mesures preses. A més, a curt termini, proposa la implantació d'un codi de bones pràctiques de la UE sobre la desinformació, que hauria de ser signat i aplicat pels diferents actors ja esmentats, que establís els seus rols i responsabilitats i les possibles accions que haurien de portar a terme. De fet, aquest codi ja està en marxa i ha estat signat per alguns dels nous actors competidors dels grans mitjans de comunicació: Facebook, YouTube, Google, etc.¹⁶ És important assenyalar que, entre els actors interpel·lats per aquest codi, no s'hi troben ni els partits polítics, ni els governs ni les corporacions que no siguin plataformes en línia. Això no és una qüestió menor.

La federació European Digital Rights (EdRi) —una plataforma europea d'organitzacions civils i de drets humans en defensa dels drets i llibertats en l'entorn digital de la qual Xnet forma part—, Access

16 Unió Europea (2018b): Comissió Europea. «Código de buenas prácticas de la Unión en materia de desinformación». Recuperat el 13 de juny, 2019, de <<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/code-practice-disinformation>>.

Now i Civil Liberties Union for Europe han elaborat el document «Informing the “disinformation” debate».¹⁷ Aquest informe considera que les directrius i la definició de la Comissió Europea no són resolutives, a més d'introduir elements lesius per a les llibertats i drets fonamentals, tal com veurem més endavant. També assenyalen reiteradament que se centra en la desinformació en línia, deixant a fora una gran part del problema, sense ocupar-se de la que es produeix en formats tradicionals. Finalment, considera problemàtica la definició genèrica de l'ànim de lucre. Proposen una definició alternativa:

La desinformació inclou informació falsa, inexacta o enganyosa, dissenyada, presentada o promocionada intencionalment de manera que causi danys públics demostrables i significatius. No cobreix temes derivats de la creació i la difusió de contingut il·legal.¹⁸

Partint d'aquest treball, Xnet pretén aprofundir el focus en el fet que les aproximacions conceptuals i definitòries sempre seran problemàtiques si exclouen alguns actors clau —la classe política o els monopolis informatius— que han contribuït històricament a generar el problema. Participar de la narrativa sistèmica que vol deixar fora les tàctiques de desinformació tradicionals amb què els actors polítics o de l'ecosistema informatiu obtenen un benefici —tant econòmic com, en molts casos, no directament econòmic, com seria aconseguir el favor de l'opinió pública o obtenir

17 Access Now, Civil Liberties Union for Europe, y European Digital Rights, *op. cit.*

18 *Ibidem*, 8.

votants— és excloure el cor del problema. Aquests grans generadors de desinformació s'aprofiten de l'entorn de digitalització i democratització de les xarxes, igual que ho fan massivament amb la resta d'espais que monopolitzen. Acceptar la segregació del problema a l'àmbit en línia, aprofundint en els llocs comuns tecnòfobs, contribueix a una narrativa que afavoreix l'estat d'excepció a la xarxa, el que dificulta l'exercici de les llibertats fonamentals en línia.

Finalment, molts dels problemes presents en l'ecosistema de la informació estan relacionats amb l'impacte que tenen els errors de cobertura dels mitjans, o amb la mala verificació de la informació; en aquest cas, no hi ha una intenció clara de difondre informació falsa, inexacta o enganyosa, però sí que hi ha una clara afectació i conseqüències negatives per al debat públic i la llibertat d'informació.

LES MODALITATS DE FALSEDAT I LA NATURALESIA HUMANA

Com s'ha comentat, no només hi ha desinformació quan una notícia és completament falsa i inventada. De fet, en la majoria dels casos es donen altres modalitats de falsedat, com ara el *cherry picking* —la recollida selectiva de dades que sustenten les tesis que volen defensar-se—, les estadístiques o dades inflades, les dades o informacions fora de context, l'admissió de fonts poc fiables, l'ús de casos aïllats com si fossin normes generals, els relats de l'estil «telèfon trencat», que es transmeten amb lleus modificacions

a cada pas, les afirmacions polítiques o morals que es donen gratuïtament per descomptades, la presentació de fets com a fruit d'una relació inevitable quan només estan relacionats espacialment i temporalment de manera casual, etc.

Cap d'aquestes formes de desinformació són pròpies únicament d'internet ni han aparegut amb aquesta, sinó que són inherents a la condició humana, que fa que tendim a seleccionar la informació que reafirma les creences pròpies i que emetem informació per tal de convèncer els altres. Aquest tipus de biaixos psicològics han estat —i encara ho estan en l'actualitat— voraçment amplificats per la propaganda sistèmica en totes les èpoques de la humanitat, de manera que, en la majoria dels casos, s'ha tendit a difondre amb més rapidesa les notícies falses que les veritables.¹⁹

Les investigacions més solvents han confirmat aquesta idea. A «Emotions, Partisanship, and Misperceptions: How Anger and Anxiety Moderate the Effect of Partisan Bias on Susceptibility to Political Misinformation»,²⁰ Brian E. Weeks analitza com les percepcions errònies en política estan relacionades amb les experiències emocionals dels ciutadans, com estan vinculades amb l'ansietat i la ira, i com els partits operen en aquest camp psicològic.

A *Denying to the Grave: Why We Ignore the Facts That Will Save Us*, Jack i Sara Gorman demostren la

19 Vosoughi, S., Roy, D. i Aral, S. (2018). «The spread of true and false news online», *Science*, 359(6380), 1146-1151. Recuperat el 13 de juny, 2019, de <<https://doi.org/10.1126/science.aap9559>>.

20 Weeks, B. E. (2015). «Emotions, Partisanship, and Misperceptions: How Anger and Anxiety Moderate the Effect of Partisan Bias on Susceptibility to Political Misinformation», *Journal of Communication*, 65(4), 699-719. Recuperat el 13 de juny, 2019, de <<https://doi.org/10.1111/jcom.12164>>.